

УДК 373(477):[504.61:621.039](477)

Микола Бривко,
доктор філософії,
Завідувач сектору науково-дослідної та освітньої роботи
Національного музею «Чорнобиль» (м. Київ)

ЧОРНОБИЛЬСЬКА НУМІЗМАТИКА: ДОСВІД УКРАЇНИ

У статті розглядаються меморіальні та сувенірні пам'ятні монети, настільні монети, викарбовані в Україні, які можна умовно об'єднати за причетністю їх до Чорнобильської аварії 1986 року, атомній електростанції та відновленню природного середовища в зоні відчуження.

Ключові слова: нумізMATИКА, меморіальні, сувенірні, пам'ятні монети, настільні монети, Чорнобиль.

Чорнобильська катастрофа 1986 року принесла значні людські, матеріальні втрати, вплинувши на долю багатьох людей світу, та на значну частину соціально-економічного й політичного становища й розвитку колишнього СРСР. Здобуття Україною незалежності сприяло значному підйому вітчизняної історичної науки. Цей процес охопив і спеціальні історичні дисципліни. Але окремо вплив Чорнобильської катастрофи на ці дисципліни не розглядався і не помічався тривалий час. Хоча з часом постійно зростає, і сьогодні не вивчати цей значний пласт матеріалів ми не можемо.

Актуальність даної роботи обумовлена фактично повною відсутністю вивченості чорнобильської нумізMATИКИ, як в Україні, так в інших пострадянських країнах, попри значну наявність чорнобильських нумізMATИЧНИХ пам'яток. Тому головною метою даної роботи є певна систематизація й уніфікація нумізMATИЧНИХ пам'яток присвячених аварії на Чорнобильській АЕС 1986 року, ліквідації її наслідків та відродження навколишнього середовища у зоні відчуження в українському науковому просторі. Новизна цієї роботи полягає в введенням в науковий обіг нового напрямку у нумізMATИЧНИХ дослідженнях, попри майже повну відсутність наукових розробок в українській історіографії.

Головним джерелом інформації про нумізMATИЧНІ пам'ятки є різні інтернет-сайти аукціонів й колекціонерів, наприклад офіційний сайт Національного банку України (<http://www.bank.gov.ua>), але все ж таки спостерігається певна відсутність систематизації й опису чорнобильської нумізMATИКИ. Приклад такої роботи з уніфікації та систематизації нумізMATИЧНИХ пам'яток ми можемо бачити в статті Світлани Василик (2009). Та нажалі аналізуючи інтернет-сайти, які присвячені нумізMATИЦІ, переважають тільки зображення меморіальних та сувенірних монет майже без жодного опису і зазначення авторів. Інколи дається суто технічна інформація, хоча й не завжди.

Але, що таке нумізMATИКА? НумізMATИКА – це допоміжна історична дисципліна, що вивчає монети як пам'ятки, що відображають економічний та культурний розвиток окремих країн, народів. Досліджує роль грошей та грошових систем у ту чи іншу епоху. Таке визначення приводить в своїй статті С. Василик використовуючи різні історичні й нумізMATИЧНІ словники (Василик 2009, с. 26). В «Словнику історичних термінів і понять» нумізMATИКА – це допоміжна історична дисципліна, яка досліджує виробництво монет, історію грошового-вагових систем і грошового обігу (2001, с. 63).

Виділення чорнобильської нумізMATИКИ як окремого напрямку чи теми а ні за радянські часи, а ні в сучасній Україні не було. Це обумовлено в першу чергу з невеликою кількістю таких меморіальних монет, вироблених зокрема в Україні монетним двором Національного Банку України, яка і внесла найбільший внесок у розвиток чорнобильської нумізMATИКИ.

Усі так звані «чорнобильські монети» відносяться до меморіальних пам'ятних монет чи настільних монет-медалей. Меморіальні монети – це монети особливого карбування, що випускаються у пам'ять про якісь події, ювілейних дат тощо. Вперше меморіальні або найчастіше про них говорять «пам'ятні» монети на Україні з'являються у 1994 року згідно з Постановою Кабінету Міністрів України та Національного банку України, в подальшому їх кількість постійно збільшувалася (Василик 2009, с. 26-27).

Першою «чорнобильською» меморіальною монетою є монета з нагоди 10-річчя з дня Чорнобильської аварії, яка з'являється у 1996 року. Ця монета була двох видів.

Перша монета номіналом 200000 карбованців введена 25 квітня 1996 року зроблена із мельхіору й мала масу 14,35 грамів та діаметр 33 мм. Її тираж складав 250 тисяч штук. Сама монета відносилась до категорії якості карбування пруф-лайк й мала рифлений гурт.

На аверсі монети в центрі кола, утвореного намистовим узором, знаходиться зображення малого Державного герба України в обрамленні з двох боків гілками калини. Над гербом розміщена дата 1996 - рік карбування монет. По колу монет написи: вгорі «Україна», внизу у два рядки «200000 карбованців».

На реверсі монети в центрі розміщено зображення дзвону, на вінці якого написано слово «Чорнобиль». Під дзвоном зображена стрічка з написом на ній 1986-1996. На другому плані зображені журавлі у польоті: три – ліворуч і два – праворуч від дзвону. Вгорі по колу монет напис: «Трагедія. Подвиг. Застереження». Слова в написі відокремлені одне від одного і від стрічки крапками. Слід зазначити, що зображення дзвону є традиційною для чорнобильської теми і є частиною зображення символіки всеукраїнської громадської організації «Союз Чорнобиль Україна».

Авторами монети були: художник аверса Олександр Івахненко, а реверса Сергій Міненко, скульптор Марія Полдауфова.

Друга монета має номінал 2 мільйона карбованців. Вона також була введена в обіг 25 квітня 1996 року, але вироблена вже зі срібла 925 проби. Маса складала 31,1 грамів, а діаметр 38,6 мм. Гурт також був рифлений, але категорія якості карбування був пруф. Самої монети було вироблено усього 10000 штук.

На аверсі монети в центрі кола, утвореного намистовим узором, знаходиться зображення малого Державного герба України в обрамленні з двох боків гілками калини. Над гербом розміщена дата 1996 – рік карбування монет. По колу монет написи: вгорі «Україна», внизу у три рядки «2 мільйони карбованців». Під щитом державного герба на срібній монеті розміщені позначення і проба дорогоцінного металу Ag 925 та його вага у чистоті 31,1

На реверсі монети в центрі розміщено зображення дзвону, на вінці якого написано слово «Чорнобиль». Під дзвоном зображена стрічка з написом на ній 1986-1996. На другому плані зображені журавлі у польоті: три – ліворуч і два – праворуч від дзвону. Вгорі по колу монет напис: «Трагедія. Подвиг. Застереження». Слова в написі відокремлені одне від одного і від стрічки крапками

Авторами монети були наведені вище художники Олександр Івахненко та Сергій Міненко, але скульптором був Роберт Котович (Каталог).

Ці дві монети були найбільш поширеними і відомими не тільки в Україні, а і в усьому пострадянському просторі. Усі інші нумізматычні пам'ятки ставали колекційними, як тільки виходили в світ. Вони випускалися також і Монетним двором Національного банку України. Слід відзначити, що на жаль, детального опису цих монет, а у більшості випадках вони асоціюються з пам'ятними сувенірними монетами, не має. Той опис який є в різних джерелах переважно більш технічного характеру без опису зображень на аверсі й реверсі, що трохи ускладнює їх вивчення.

На жаль, в Україні, тільки у 2006 році, розпочався новий виток у розвитку чорнобильської нумізматики, що пов'язано з 20-річчям Чорнобильської аварії, коли з'являється срібна меморіальна монета, а точніше настільна монета-медаль «20-років аварії на ЧАЕС», котра була вироблена у декількох варіантах.

Перший варіант монети із срібла 925 проби, другий із срібла 925 проби з золотим покриттям та третій із золота 950 проби. Маса срібних монет складає 67,85 грама з діаметром 50 мм, а золотої – 31,3 грам при діаметрі 32 мм. Слід зазначити, що кількість цих монет обмежена. Так, срібної монети вироблено 250 штук, срібна з золотим покриттям – 50 штук, золотих монет - 62 екземплярів. За категорією якості усі монети відносяться до пруф¹ (Загеба 2009, с. 134).

На аверсі цієї монети зображено четвертий реактор Чорнобильської атомної електростанції після вибуху. Під яким напис 26.04.1986, збоку невеликим шрифтом зазначена з якого металу зроблена монета і яка її чиста вага.

На реверсі нанесена карта чорнобильської зони з позначенням кордонів України, Білорусії, Російської Федерації. Крім того по різні боки позначено знак радіаційної небезпеки та будинок, як символ міста. На нижній частині напис «20 років Чорнобильської аварії», а по окружності напис «20 років Чорнобильської аварії» на чотирьох мовах, у тому числі російська й англійська мова.

1 Пруф - найвища якість карбування монет, якої досягають при їх виробництві із застосуванням спеціальних верстатів і особливих способів обробки заготовок і карбувального інструменту. Такі монети мають, абсолютно рівну дзеркальну поверхню поля й зазвичай матовий малюнок рельєфу. (прим. ред. – Смірнова С.)

Крім того, до 20-річчя аварії на ЧАЕС, з'являється ще одна доволі рідкісна монета, а саме «За вагомий внесок у перетворення об'єкта «Укриття» Чорнобильської АЕС в екологічно безпечну систему». Ця монета не мала номіналу й вручалась почесним гостям.

На аверсі монети у центрі зображена будівництво укриття над 4 реактором Чорнобильській станції зверху по дузі напис «Shefier Implemenation Plan». По зовнішньому колу зображено у два ряди прапори 29 країн учасників проекту по будівництву об'єкту «Укриття» на Чорнобильській АЕС.

На реверсі у центрі зображення електронних орбіт атому, які перетинаються між собою й з знаком ЧАЕС. По центру у бік прапор України, а зверху й внизу напис на українській й англійській мові «За вагомий внесок у перетворення об'єкта «Укриття» Чорнобильської АЕС в екологічно безпечну систему».

Слід зазначити, що частина малюнку на реверсі є частиною символіки Всеукраїнської громадської організації «Союз. Чорнобиль. Україна».

В подальшому все активніше почали з'являтися нумізматичні пам'ятки, які стосувалися Чорнобильської АЕС в Україні. Так, в 2007 році з'являється срібна та срібна з золотим покриттям монета «Чорнобильська АЕС». Діаметр монет складав 39 мм, маса 33,3 грамів. Кількість срібних монет складалось 100 екземплярів. Гурт монет гладкий. За категорією якості усі монети відносяться до пруф. Ця меморіальна монета входить до серії «Атомна енергетика України» (Загреба 2009, с. 136).

На аверсі у центрі зображення карта України із місцями розташування п'яти атомних електростанцій. Збоку напис «1977-2007» та вказівка на метал монети і її чисту вагу. По колу напис «Атомна енергетика України» на українській та англійською мовою. Над картою у верху розташована шести конічна зірка із променями в різні сторони.

На реверсі зображена Чорнобильська атомна станція, зверху напис «Чорнобильська АЕС», а внизу посередині дата «IX.1977».

У 2008 році Монетний двір України випускає срібну монету «Учасник проектування, будівництва, монтажу й пуску АЕС». Ця монета вироблена зі срібла 925 проби. Її загальна маса складає 33,3 грамів, а чиста 31,1 грамів. Загальний діаметр 39 мм. Гурт гладкий (Загреба 2009, с. 146).

Сама ця монета входить до серії з п'яти монет за кількістю діючих атомних електростанцій. Хоча вона і не відноситься до аварії на ЧАЕС у 1986 році.

На аверсі присутній великий напис «Учасник проектування, будівництва, монтажу й пуску АЕС». Над написом зображення електронних орбіт атому, які перетинаються, знизу маленьким шрифтом зазначено метал з його вироблено й чисту вагу.

На реверсі зверху зображено електронну орбіту атому, яка перетинається, напис «Чорнобильська АЕС». У центрі зображення всієї Чорнобильської атомної станції, під якою зазначена дата пуску станції «IX.1977».

В 2011 році до 25-ї річниці аварії на Чорнобильській атомній електростанції є випуск Монетним двором України срібної меморіальної настільної монети-медалі «Чорнобиль – 25 років пам'яті». Маса монети складає 31,1 грамів, а діаметр 38,6 мм. Сама монета вироблялася у двох видах й обмеженою кількістю по 100 штук срібло з діамантом та срібло з золотим покриттям з діаманту 40 екземплярів або рубіном 60 екземплярів.

На аверсі монети зображений четвертий реактор Чорнобильський електростанції, зі слідами руйнування.

На реверсі по колу напис «Чорнобиль – 25 років пам'яті» на українській та англійській мові. У центрі монументальне зображення пам'ятника Прометей у місті Прип'ять, який простягає до неба руки дивлячись у небеса. Збоку електронна орбіта атому, яка перетинається, а в середині зображення атому зі діаманту чи рубіну. З обох боків фігури напис дати «1986-2011».

Ще однією із цікавих настільних монет-медалей є «Чернобыльская АЭС. Участнику ликвидации аварии», про яку, фактично мало відомостей. Автором цієї пам'ятки є учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС Віктор Васильович Петров. Виготовлялася вона з металу срібного кольору засобом тиснення та мала у діаметрі 60 мм.

На її аверсі міститься зображення блоку Чорнобильської АЕС із збудованим «Саркофагом» 4 блоку з написом дати аварії «1986», по колу розташований напис російською мовою: «Участнику ликвидации аварии. Чернобыльская АЭС».

На реверсі зображено також каскад енергоблоків станції над яким у горі в долонях міститься голуб, як символ миру й життя.

Нова серія монет пов'язані не стільки з Чорнобильською атомною станцією або аварією, скільки з Чорнобильським радіаційно-екологічним біосферним заповідником. Так, незабаром з утворенням 26 квітня 2016 року цього заповідника, 29 липня Національний банк України вводить до обігу першу сувенірну монету з серії номіналом в 5 грн «Чорнобиль. Відродження. Кінь Пржевальського», яка є певним символом відродження дикої природи. Монета вироблена з нейзільбера² методом спеціального анциркулейтеда³, гурт рифлений, масою 16,54 г. і в діаметрі 35 мм. Тираж монети 20000 екземплярів.

На аверсі монети розміщено: малий Державний Герб України (угорі), написи: «Україна» (під гербом); номінал монети – 5 / «гривень» (праворуч від герба); у центрі – символічне колесо життя, що знаменує відродження природи: стилізований міжнародний знак “Радіаційна загроза”, оповитий листям, навколо якого тварини, популяції яких розвиваються у 30-кілометровій зоні відчуження, що стала своєрідним резерватом для розмноження зокрема лелеки чорного, коня Пржевальського, рисі, зубра, лося, ведмедя бурого; по колу, на дзеркальному тлі написи: «Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник» (ліворуч), «Chornobyl radiation and ecological biosphere reserve»; рік карбування – 2021 (унизу); логотип Монетного двору Національного банку України (угорі).

На реверсі монети на тлі пейзажу зображено коня Пржевальського (використано тамподрук⁴), над яким на дзеркальному тлі написи: «Кінь / Пржевальського / Equus ferus Przewalskii»; угорі – коня та лоша.

Художник Наталія Фандікова, скульптори Анатолій Демяненко і Володимир Дем'яненко (Каталог).

Наступна медаль з цієї серії вийшла у 2022 році – «Чорнобиль. Відродження. Ведмідь бурий». Технічні дані цієї монети, як і аверс однаковий із попередньою. А на реверсі монети на тлі пейзажу зображено ведмедя бурого (використано тамподрук), над яким на дзеркальному тлі написи: «Ведмідь / Бурий / Ursus arctos»; угорі – ведмедя та ведмежа.

У 2023 році виходить третя монета серії – «Чорнобиль. Відродження. Рись євразійська». На реверсі якої на тлі пейзажу зображено рись (використано тамподрук), над яким на дзеркальному тлі написи: «Рись / Євразійська / Eurasian Lynx»; угорі – рись та рисенята (Каталог).

І 26 квітня 2024 року вводять в обіг четверту монету «Чорнобиль. Відродження. Лелека чорний». На реверсі монети на тлі пейзажу зображено лелеку чорного (використано тамподрук), над яким ліворуч на дзеркальному тлі написи: «Лелека / Чорний / Ciconia nigra»; угорі – пташенята в гнізді (Каталог).

Також у 2024 році виходить сувенірна необігова монета «Чорнобильська Зона Відродження. Природа», яка була присвячена відновленню 30-кілометрової зони і заснована неурядовими організаторами. Монета випущена лімітованим тиражом у 500 штук. Виконана з лагуні з нікелевим покриттям. Розмір 38 мм. Детального опису зовнішнього вигляду цієї монети поки ще немає.

В цілому, слід відзначити, що поданий опис нумізматичних пам'яток чорнобильської тематики не є повним і зовсім точним, бо нажалі у частині наведених прикладів детального опису немає. Імовірно можна припустити що сам опис існує, але не в широкому доступі, що значно впливає на вивчення й систематизацію даного напрямку у сучасній нумізматичі.

Водночас ми не можемо не бачити важливість вивчення, систематизацію і більш детального опису нумізматичних пам'яток присвячених Чорнобильській аварії 1986 року, атомній енергетиці та станції, 30-ти кілометровій зоні і її природі в цілому, що надає подальший напрямок у дослідженнях чорнобильської нумізматичі не тільки в Україні, а й в усьому світу.

² Нейзільбер (від нім. Neusilber – «нове срібло») – сплав міді з 5–35 % нікелю і 13–45 % цинку. Інші назви цього сплаву або окремих його різновидів: нікелеве срібло. (прим. ред. – Смірнова С.)

³ Анциркулейтед (англ. uncirculated – «що не були в обігу») – якість карбування монети (як правило, багатотиражне автоматичне карбування), при якій монета має рівний матовий металевий блиск без дзеркальної поверхні. (прим. ред. – Смірнова С.)

⁴ Тамподрук – це непрямий процес глибокого друку, а саме – перенесення фарби з друкованої форми (кліше) на поверхню, що задруковується, за допомогою спеціального пружно-еластичного тампона. Завдяки властивості тампона змінювати свою форму при стиканні з поверхнею, що задруковується, тамподрук можливий на найрізноманітніших за формою виробках (прим. ред. – Смірнова С.)

ЛІТЕРАТУРА

- Василик, С. (2009). Українська музична нумізMATИКА. *Студії мистецтвознавчі*. Київ: ІМФЕ НАН України, 4 (28), с. 26-33.
- Загребa, М. (2009). Монети України, 1992-2009: Каталог. -5-те вид., допов. Київ: Логос.
- Каталог нумізMATИЧНОЇ продукції. *Офіційний сайт Національний банк України*. [online]. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=2&perPage=5&search=Чорнобиль&from=&to=> [Дата звернення 3 жовтня 2024]
- Данільєв, А., Калініна, Л., Терещенко, В. (2000). *Словник історичних термінів і понять*. Луганськ: Янтар.

Bryoko Mykola

PhD

*Head of the sector of scientific research and educational work
National Museum «Chornobyl» (Kyiv)*

CHORNOBYL NUMISMATICS EXPERIENCE OF UKRAINE

The article examines memorial and souvenir coins, table coins minted in Ukraine, which can be conditionally grouped by their involvement in the 1986 Chernobyl accident, the nuclear power plant, and the restoration of the natural environment in the exclusion zone.

Keywords: numismatics, memorial, souvenir, commemorative coins, table coins, Chernobyl.

Рис. 1. 10-річчю з дня Чорнобильської аварії, 1996. Аверс

Рис. 2. 10-річчю з дня Чорнобильської аварії, 1996. Реверс

*Рис. 3. Чорнобильська АЕС.
Учаснику ліквідації аварії. Аверс*

*Рис. 4. Чорнобильська АЕС.
Учаснику ліквідації аварії. Реверс*

*Рис. 5. Чорнобильська Зона Відродження.
Природа. 2024. Аверс*

*Рис. 6. Чорнобильська Зона Відродження.
Природа. 2024. Реверс*